

*Carlo Schuengel*¹

Patricia McKinsey Crittenden & Angelika Hartl Claussen (ed.), *The organization of attachment relationships: maturation, culture and context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-53346-5, 432 blz., £ 21,95.

Er was een tijd dat Bowlby's gehechtheidstheorie beschouwd werd als een controversiële theorie, omdat die gebaseerd was op twijfelachtige observaties en onbewezen aannamen over onze evolutionaire geschiedenis, en tegelijk moeders veroordeelde tot een verblijf dicht bij huis en haard. Dat de controversie de gehele gehechtheidstheorie betref is nu moeilijk voorstelbaar, gezien het zeer grote

aantal wetenschappelijke publicaties over gehechtheid en de dominante plaats die het gehechtheidsonderzoek inneemt in het internationale wetenschappelijke debat. In Nederland heeft de pedagogiek zelfs haar eerste Spinozaprijswinnaar te danken aan onderzoek binnen de gehechtheidstheorie.

Een mogelijke aanleiding tot de sceptische receptie van de gehechtheidstheorie is dat John Bowlby zich tot doel had gesteld een theorie op te bouwen die de gehele levensloop betrof, universeel was en betrekking had op normale en abnormale ontwikkeling. De acceptatie van de gehechtheidstheorie is pas goed op gang gekomen door het werk van Mary Ainsworth en haar navolgers, die zich beperkten tot empirisch onderzoek van moeder/baby-relaties in laagrisico, middenklasse steekproeven in westerse of verwesterde culturen. De doorbraak voor de acceptatie in de mainstream ontwikkelingspsychologische wetenschap kwam in 1978 met de publicatie van *Patterns of attachment*. Niet alleen werd gelijktijdig de Vreemde situatieprocedure gelanceerd maar ook een groep van promovendi en medewerkers die het gezicht van het empirische gehechtheidsonderzoek zouden bepalen. Allen waren door Ainsworth getraind in nauwkeurige observatie van gedragingen en interacties, waarbij kwantificatie van het geobserveerde pas plaatsvond nadat gedragingen en interacties waren begrepen binnen de context waarin ze waren waargenomen. Bij Ainsworth ging dit zo ver dat ze een subcategorie van gehechtheidskwaliteit creëerde op basis van één kind in haar Baltimore steekproef.

Als ware discipelen zijn onderzoekers als Robert Marvin, Everett Waters, Jude Cassidy, Inge Bretherton, Mary Main en Patricia Crittenden uitgewaaid om hun eigen onderzoeksgroepen te stichten, en allen geven workshops in het observeren en coderen van gehechtheid. Juist onder deze 'zonen en dochters' van Ainsworth heersen de bitterste controverses over datgene wat de grondleggers van de gehechtheidstheorie hebben nagelaten. Main, Crittenden, Cassidy en Marvin hebben vanaf het midden van de jaren 80 van de vorige eeuw gewerkt aan uitbreiding van het driecategorieën systeem van Ainsworth (veilige, vermijdende en afwerend/ambivalente gehechtheid). De belangrijkste aanleiding voor herziening van het originele systeem was onderzoek bij mishandelde en verwaarloosde kinderen. Op basis van de analyse van honderden opnamen van Vreemde situatieprocedure en ander materiaal stelden Main en Solomon voor om een categorie toe te voegen: gedesorganiseerde gehechtheid. Ook Crittenden stelde voor een categorie toe te voegen (vermijdend/afwerend).

Om ook bij kleuters gehechtheid te kunnen meten, werd de MacArthur werkgroep in het leven geroepen, met als doel om een nieuw classificatiesysteem te ontwerpen dat rekening hield met de cognitieve en sociale ontwikkeling van kleuters ten opzichte van baby's. Oorspronkelijk nam ook Crittenden deel aan deze groep, maar zij verliet de groep om haar eigen systeem te ontwikkelen voor deze oudere kinderen. Voor volwassenen ontwikkelden Mary Main en Ruth Goldwyn een scoringsysteem voor de mentale representatie van gehechtheid. Op basis van dat systeem worden onderzoekers en therapeuten over de hele wereld opgeleid tot gecertificeerde codeurs. Crittenden ontwikkelde haar

eigen codeersysteem voor gehechtheidrepresentaties en leidt ook onderzoekers en therapeuten op.

Het is onbegrijpelijk dat dergelijke vooral technische verschillen in het meten van gehechtheid gepaard gaan met soms nauwelijks verholen rivaliteit. De situatie leent zich bij uitstek voor validerend onderzoek, waarbij de verschillende systemen worden toegepast in een directe vergelijking van de psychometrische kwaliteit. Dergelijk onderzoek heeft echter nog nauwelijks plaatsgevonden. In plaats daarvan behoren de verschillende codeersystemen toe aan verschillende scholen binnen het gehechtheidsonderzoek. Crittenden heeft op basis van een herinterpretatie van Bowlby's oorspronkelijke premissen een alternatieve gehechtheidtheorie ontwikkeld.

Het boek *The organization of attachment relationships*, geredigeerd door Crittenden en Claussen, bevat rapportages met betrekking tot originele empirische data naast theoretische en integratieve bijdragen. Aanleiding voor het boek was een symposium met een aantal van de hoofdstukauteurs in 1985. Van negen van de negentien hoofdstukken is Crittenden auteur of coauteur. Het doel van het boek is bijdragen aan de "expansion of theory and methodology in ways that focus on differentiation rather than unity" (p. 1). Dat is geen onlogische stap. Na de aanvankelijke focus op laagrisico middenklassegezinnen met baby's zijn gehechtheidsonderzoekers zich steeds meer gaan richten op bijzondere populaties, andere (culturele) contexten en andere leeftijdsgroepen. Variatie in (deel)theorieën en methoden is nodig om uiteindelijk de best passende benadering te kunnen selecteren.

Lezers met sympathie voor de intenties van dit boek zullen echter meermalen gefrustreerd raken door de stapeling van speculatieve argumentaties die worden aangedragen om de conclusies waar de auteur op uit is te ondersteunen. De auteur laat daarbij veelvuldig na om aan te geven hoe de verreikende theoretische ideeën op de proef gesteld zouden kunnen worden. Daar komt bij dat Crittenden telkens vertrekt vanuit de premisse dat gehechtheid een evolutionaire adaptatie is om kinderen te kunnen beschermen tegen gevaar. Evolutiebiologische argumenten hebben veelal een heuristische waarde voor het opsporen van wetmatigheden. Crittenden bouwt echter haar hele theorie op rond deze premisse. Dat is riskant, temeer daar het neo-Darwiniaanse idee van 'inclusive fitness' ons leert dat selectiedruk niet alleen afkomstig is van fysieke gevaren die ons bedreigen (of ons bedreigd hebben in de omgeving van evolutionaire aanpassing) maar ook van de (interpersoonlijke) mechanismen die betrokken zijn bij reproductie.

Deel 1, "Maternal Sensitivity", is gericht op de samenhang tussen de kwaliteit van de gehechtheidrelatie tussen ouders en kinderen en ouder-kind interactie in verschillende culturele contexten. Fundamenteel is de causale samenhang tussen de sensitiviteit van de ouder en de kwaliteit van de gehechtheidrelatie met die ouder. Een kind dat ervaart dat de ouder alert is op zijn signalen, zijn signalen begrijpt en daar een passende en aansluitende reactie op laat volgen (Ainsworths definitie van sensitiviteit), ontwikkelt een intern werkmodel van

de relatie met die ouder die gekenmerkt wordt door veilig vertrouwen. De causale samenhang tussen sensitiviteit en gehechtheid is ondertussen afdoende aangetoond, maar gezien de matige sterkte van de associatie is er aardig wat statistische 'power' nodig om de samenhang in individuele studies aan te tonen. Het is daarom niet vreemd dat de verschillende hoofdstukken in dit deel verschillende conclusies trekken ten aanzien van de sensitiviteit-gehechtheid link, zoals in het hoofdstuk van Viziello en collega's waarin geen samenhang wordt gevonden in een steekproef van 28 Italiaanse kinderen. Variatie in uitkomsten is er ook in de andere hoofdstukken, die bevindingen behandelen in verschillende steekproeven uit Duitsland, Rusland, Zweden en Egypte. De bevindingen onderstrepen nog eens dat we nog ver af zijn van een compleet begrip van de oorzaken van individuele verschillen in gehechtheid.

In het hoofdstuk dat dit deel afsluit, pleiten Claussen en Crittenden daarom voor een uitbreiding van Ainsworths conceptie van sensitiviteit. Op basis van de premisse dat de functie van gehechtheid het overleven van het kind is, betogen zij dat sensitieve ouders hun gedrag niet alleen moeten afstemmen op de wensen en behoeften van het kind maar ook op de huidige en toekomstige omgeving (en dan vooral die elementen die overleven kunnen veiligstellen of bedreigen). Wat telt als sensitief, moet daarom beoordeeld worden ten opzichte van de context. Op het eerste gezicht klinkt dit logisch, maar op het tweede gezicht komt deze conclusie vreemd over, aangezien het ons niet helpt om te begrijpen waarom de samenhang tussen de traditionele meting van sensitiviteit en veilige gehechtheid zo laag is. Het is immers onduidelijk wat het mechanisme is waardoor kinderen weten dat ze toch veilig kunnen zijn bij deze ouder ondanks het afwijzende, onvoorspelbare of bedreigende gedrag van de ouder, dan wel dat ze toch onveilig zijn bij deze ouder ondanks het sensitieve gedrag. Pas later in het boek betoogt Crittenden dat ook veilige gehechtheid niet langer gezien zou moeten worden als crosscultureel en crosscontextueel optimaal, omdat onder sommige omstandigheden een vals gevoel van veiligheid dodelijk kan zijn. Waarom wordt er dan gekozen voor uitbreiding van het sensitiviteitsconcept, zodat meer vormen van ouderlijk gedrag sensitief genoemd kunnen worden? Waarom er niet voor gekozen om de hypothese op te stellen dat sensitief opvoederschap onder sommige omstandigheden suboptimaal is?

Deel 2, "Context", is wat minder sterk gefocust rond één thema. Twee hoofdstukken gaan over het belangrijke onderwerp van opgroeien in een tehuis. Lis concludeert op basis van haar onderzoek uitgevoerd tussen 1965 en 1975 dat geen enkel kind in het door haar onderzochte tehuis een veilige gehechtheidrelatie ontwikkelde met de vervangende opvoeder in het tehuis. Na hun adoptie in gezinnen ontwikkelen bijna alle kinderen echter wel veilige gehechtheid. Het is verstandig dat Crittenden deze opmerkelijke bevinding met voorzichtigheid bespreekt in haar hoofdstuk. Het hoofdstuk van Chisholm over kinderen geadopteerd uit Roemeense weeshuizen geeft namelijk een genuanceerder beeld. Andere hoofdstukken gaan over gehechtheid en depressie bij moeders die lid zijn van de Mormonenkerk in de Verenigde Staten, seizoensinvloeden op

gehechtheid bij Finse tweelingen en sociale informatieverwerking bij mishandelende moeders. Terecht wijst Crittenden erop dat onder de omstandigheden waaronder sommige kinderen opgroeien onveilige gehechtheid een adaptieve waarde heeft voor het kind op de korte termijn. Op de langere termijn kan onveilige gehechtheid maladaptief worden als de sociale context zich uitbreidt en verandert.

Het belangrijkste hoofdstuk van dit boek is te vinden in deel 3, "Maturation". Rauh, Ziegenhain, Müller en Wijnroks beschrijven een onderzoek, waarin kinderen gevolgd werden in de periode voor en na de start van kinderopvang. Het hoofdstuk is vooral van belang omdat uitkomsten van het originele codeersysteem van Ainsworth vergeleken zijn met de uitkomsten van de uitbreiding van enerzijds Main en Solomon en anderzijds Crittenden. Hun opmerkelijke bevinding was dat volgens Crittendens systeem slechts 17% van de kinderen veilig gehecht was op de leeftijd van 21 maanden, tegen 52% met Mains systeem en 75% met Ainsworths systeem. Scores voor de sensitiviteit van de moeder op de leeftijden van 3 en 12 maanden hingen het sterkst samen met de classificaties volgens Mains systeem. Crittendens systeem liet detectie toe van het tijdstip waarop de kinderopvang begon (onveilig gehechte kinderen begonnen eerder met kinderopvang), terwijl Mains en niet Crittendens systeem gevoelig was voor de manier waarop de kinderen gewend gemaakt werden aan kinderopvang (onveilig gehechte kinderen gingen abrupt hele dagen naar de crèche). De directe vergelijking valt derhalve in het voordeel uit van Mains uitbreiding van Ainsworths classificatiesysteem..

In het eerste van de twee slothoofdstukken van dit deel van het boek beschrijft Crittenden haar "dynamic-maturational model of attachment". Ze legt terecht de vinger op een zwakke plek in de gehechtheidtheoretische verklaring van individuele verschillen, namelijk dat een explicitering van de mechanismen ontbreekt waarmee gehechtheid, fysieke en mentale rijping elkaar wederzijds beïnvloeden. Crittenden maakt echter niet duidelijk wat haar model beoogt met de toename van 10 gehechtheidpatronen voor baby's naar 16 patronen voor kleuters en 23 patronen voor volwassenen. Heeft het model betrekking op (a) patronen van gedragingen in onderscheiden gehechtheidrelaties; (b) patronen van gedragingen die terugkeren in de verschillende gehechtheidrelaties die de persoon onderhoudt; (c) patronen van gedragingen in verschillende sociale relaties, ongeacht of het gehechtheidrelaties zijn of niet? De namen van sommige van de nieuwe patronen (bijvoorbeeld "isolated promiscuous paranoid") suggereren dat mogelijkheid (c) wel eens bedoeld zou kunnen zijn. Dat zou betekenen dat wat ooit begon als een model voor gehechtheid, eindigt als een model voor de gehele persoonlijkheid. Crittenden gaat daarbij niet in op de "move to the level of representation", die duidelijk maakt dat gehechtheidgedrag en het complementaire gedrag van de opvoeder verklaard worden door mentale representaties van gehechtheid.

Vanuit een methodologisch perspectief moet opgemerkt worden dat in geen van de gerapporteerde studies melding wordt gemaakt van interbeoor-

delaarbetrouwbaarheidscoëfficiënten voor de 10, 16 of 23 subclassificaties. Nu gebeurt dat in de regel ook niet in onderzoeksrapportages waarin gebruikt gemaakt wordt van de systemen van Ainsworth en Main. Studies beperken zich in de rapportages tot de 3 of 4 hoofdclassificaties. Dit roept echter wel twijfel op over de wijsheid van de strategie telkens op basis van nieuwe inzichten nieuwe groepen te definiëren. In tegenstelling tot wat Crittenden beweert, leidt verdere uitbreiding van codeersystemen niet automatisch tot gevoeliger metingen; de studie van Rauh en collegae laat zien dat het tegendeel lijkt te gebeuren.

Het slothoofdstuk is volgens de auteurs opgebouwd rond “simplified and superficial hypotheses” (p. 377). Deze worden gecombineerd tot een argumentatie die tot de conclusie leidt dat, alhoewel veilige gehechtheid leidt tot geluk, veilige gehechtheid ook een gevaarlijke strategie kan zijn onder sommige omstandigheden. Nergens in het boek is ook maar het begin te vinden van empirische bevestiging van deze bewering of aanwijzingen hoe een dergelijke hypothese valt te testen.

Crittenden en Claussen hebben een aantal opmerkelijke studies samengebracht in dit boek en stellen de juiste vragen op het juiste moment. Crittenden presenteert een empirische benadering die niet levensvatbaar is als alternatief voor bestaande benaderingen. Dat valt te betreuren, aangezien de huidige methoden verre van perfect zijn; bovendien is het nu moeilijk om de convergente validiteit te bepalen van de bestaande instrumenten, aangezien er geen equivalente meetinstrumenten zijn voor de centrale constructen uit de gehechtheidstheorie. Crittenden heeft ervoor gekozen om theoretisch en methodisch haar eigen richting te bepalen. Door theoretisch en methodologisch haar hand te overspelen, gaat haar effectiviteit verloren als noodzakelijke luis in de pels van het gevestigde gehechtheidsonderzoek.

Noten

- 1 De recensie is gebaseerd op Schuengel, C. (2001). Dangerous mothers, contexts, and cultures. *Contemporary Psychology*, 46, 579-581.